

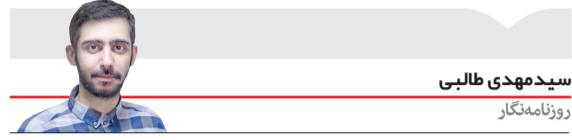
بررسی نتایج جنگ‌های نیابتی و درگیری‌های مستقیم قدرت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی بر نقشه خاورمیانه

دوران نظم «پساآمریکایی» در خاورمیانه

آمریکا بیش از هر جای دیگر در خاورمیانه نمود پیدا کرده است. جایی که با اقل آمریکا عربستان توسط کشوری فقیر و تحت محاصره مانند یمن به گوشه رینگ برده شده و تاسیسات نفتی حفاظت‌شده‌اش مورد حملات گسترده قرار می‌گیرد و در جدیدترین تحول نیز یمنی‌ها سه شناور سعودی را توقیف کرده‌اند. قدرت گرفتن ایران و ترکیه ستاره اقبال رژیم صهیونیستی در منطقه را تیره و تار کرده است. این رژیم که تا پیش از این دستی باز در منطقه داشت و با ارتش و نیروی هوایی توانمندش می‌توانست هر پایتخت عربی‌ای را اشغال، تهدید یا حداقل بمباران کند، امروز خود در مقابل راکت‌های کوتاه‌برد و ارزان مبارزان فلسطینی در غزه بی‌دفاع است. در این مطلب به نقشه جدید خاورمیانه در دوران «پساآمریکایی» پرداخته‌ایم.

نیز دارد. هنری کیسینجر، وزیر خارجه اسبق آمریکا در سال ۲۰۱۸ با اشاره به فروریختن نظم جهانی که پس از جنگ جهانی دوم توسط آمریکا ایجاد شده بود، روی کار آمدن ترامپ و رفتارهای او را نشانی از پایان یافتن این دوره اعلام کرد. سال جاری میلادی نیز فرید زکریا، نظریه پرداز برجسته آمریکایی در حوزه روابط بین الملل ضمن اعلان به کاهش نفوذ آمریکا، گفت: «آمریکای ترامپ به آرامی تمایل و ظرفیت خود برای استفاده از قدرت در شکل دادن به روندهای بین‌المللی را از دست داده است.» فرانسیس فوکویاما، دیگر اندیشمند برجسته آمریکایی نیز در نقد خود به کتاب «جهان پساآمریکایی» نوشته فرید زکریا جهان را در حال تغییر توصیف کرده و چند قطبی شدن آن را نشانه‌ای از کاهش نفوذ آمریکا دانسته است. این کاهش قدرت و نفوذ

پر نشده است. ترکیه که قدرتش در خاورمیانه پس از نابودی امپراتوری عثمانی از دست رفته بود خود را احیا کرده و علی‌رغم شکست در برخی پرونده‌های منطقه‌ای مانند سوریه و مصر نشان داده که کماکان توانایی گشودن پرونده‌های جدیدی را دارد. در سوی دیگر ایران به آرامی و به‌مرور راه خود را از تهران به سمت مدیترانه گشوده و متحدانش در یمن بر باب‌المندب، شاخ آفریقا و مناطق جنوبی عربستان سعودی اشرفا دارند. در کنار ایران و ترکیه، روسیه نیز در حال قدرت‌یابی در خاورمیانه است. هم‌زمان با احیای قدرت‌های جدید در خاورمیانه قدرت دیگر طرف‌های منطقه‌ای مانند آمریکا، عربستان سعودی و رژیم صهیونیستی رو به کاهش گذاشته است. این تحولات گرچه خود را در زمین خاورمیانه نشان می‌دهد اما ماهیت جهانی

سید مهدی طالبی
روزنامه‌نگار

خاورمیانه هنوز شکل جدیدی به خود نگرفته است اما با اتفاقات چندساله، اکثر صاحب‌نظران معتقدند دیگر ساختارهای سسننی بر منطقه حاکم نیست. قطب‌های قدرت منطقه‌ای و نقش قدرت‌های بزرگ بین‌المللی در خاورمیانه دچار دگرگونی‌هایی شده است اما خلأ شکل گرفته به دلیل اقل قدرت‌های سابق هنوز توسط قدرت‌های نوظهور به‌طور کامل

خاورمیانه قدیم

عثمانی

ترک‌ها از قرن پانزدهم تا اوایل قرن بیستم اصلی‌ترین قدرت موجود در خاورمیانه بودند. امپراتوری عثمانی شام، عراق، حجاز و یمن را در اختیار داشت و به‌طور اسمی مصر نیز بخشی از آن به حساب می‌آمد. تضعیف عثمانی از سوی کشورهای اروپایی و در نهایت شکست آن در جنگ جهانی اول (۱۹۱۸-۱۹۱۴) باعث شد در سال ۱۹۲۳ باقی مانده دستگاه خلافت عثمانی نیز برچیده شود. در این سال اتاتورک به‌عنوان رهبر ملی گرایان ترک به رهبری کشور تازه تاسیس ترکیه انتخاب شد. البته او مجبور شد در این راه با بسیاری از کشورها بجنگد. پس از شکست عثمانی قدرت‌های اروپایی مانند فرانسه و بریتانیا قسطنطنیه پایتخت این کشور را اشغال کردند و ایتالیا از جنوب و یونان نیز از غرب بخش‌هایی از خاک آن را تصرف کرده بودند. در این وضعیت کردها نیز در شرق سودای استقلال داشتند. اتاتورک توانست بخش اصلی امپراتوری سابق را حفظ کند اما به‌رحال متصرفات آن مانند عراق و شام به‌طور کامل از دست رفتند. ترکیه پس از این اتفاق بخشی از سیستم آمریکا برای مقابله با شوروی بود و همچنین در ساختار ناتو وظیفه حفاظت از دیواره‌های جنوبی اروپا را برعهده داشت. این کشور فقیر با کمک‌های مالی و نظامی ناتو توانست مدتی سرپا بایستد اما در اوایل سال‌های قرن بیست و یکم وضعیت تغییر کرد. روی کار آمدن اسلام‌گرایان تحت عنوان حزب عدالت و توسعه به رهبری رجب طیب اردوغان باعث شد ترکیه سروسامانی به وضعیت اقتصادی اسفبار خود بدهد.

با عاریت گرفتن اندیشه‌های کمونیستی توانستند به رهبر اردوگاه چپ گرایان تبدیل بشوند. اردوگاهی که خود را مسئول کمک به ملت‌ها برای رهایی از سلطه و استعمار می‌دید. تشکیل دولت‌های ملی در خاورمیانه بر اثر شدت احساسات ضداستعماری راه‌نمود روس‌ها به خاورمیانه را گشود. مسکو از طریق حکومت‌های پان عرب خاورمیانه مانند دولت ناصری مصر، و همچنین دولت‌های پان عرب سوریه و عراق جای پای خود را در منطقه محکم کرد. این استحکام اما با آغاز دهه ۱۹۹۰ میلادی و فروپاشی شوروی از بین رفت و روس‌ها این بار نیز مانند سال ۱۹۱۷ به پشت کوه‌های قفقاز رانده شدند.

رژیم صهیونیستی

رژیم صهیونیستی در ۱۴ می ۱۹۴۸ با اشغال سرزمین‌های فلسطین به‌طور رسمی تشکیل شد و بلافاصله نیز مورد حمله کشورهای عربی مصر، سوریه، لبنان و اردن قرار گرفت اما توانست آنها را شکست دهد. این رژیم در سالین بعد نیز پیروزی‌های خود را تکرار کرد و در سال ۱۹۵۶ برای اولین بار صحرای سینا را تصرف کرد ولی بر اثر فشار قدرت‌های بین‌المللی مجبور به ترک آن شد. صهیونیست‌ها در جنگ عروزه سال ۱۹۶۷ بار دیگر صحرای سینا را تصرف کردند و با اشغال بلندی‌های جولان سوریه، به مزارع تقریباً در هیچ دوره‌ای به منطقه‌ای که به آب‌های گرم دسترسی داشته مسلط نبوده‌اند، طبیعی است که بر این اساس خاورمیانه نیز هیچ‌گاه در دست امپراتوری روس‌ها قرار نداشته است اما این مساله پس وقوع انقلاب بلشویکی ۱۹۱۷ و پیروزی در جنگ جهانی دوم ۱۹۴۵ تغییر کرد. روس‌ها امپراتوری‌شان را به یک امپراتوری ایدئولوژیک تغییر ماهیت دادند و

بریتانیا

بریتانیا قبل از فروپاشی عثمانی توانسته بود به خاورمیانه نفوذ کند اما با شکست این امپراتوری در جنگ جهانی اول (۱۹۱۸-۱۹۱۴) توانست به قدرت اصلی در منطقه تبدیل شود. در این دوره امپراتوری روسیه تزاری نیز قصد داشت از ناحیه اتاتولی جای پای در خاورمیانه بیابد که با سقوط تزارها و انقلاب بلشویکی برای مدتی به پشت کوه‌های قفقاز رانده شد. بریتانیا پس از جنگ در حدود دوده‌ه تن‌ها بر خاورمیانه حکومت کرد اما روس‌ها این بار با شوروی و اندیشه‌های چپ و شعار دفاع از استقلال ملت‌ها راه خود را به خاورمیانه گشودند. امپراتوری بریتانیا که به دنبال جنگ جهانی دوم (۱۹۴۵-۱۹۳۹) و جنگ با آلمان هیتلری به شدت تضعیف شده بود دیگر یاری مقابله با شوروی را نداشت و در سال ۱۹۷۱ از خلیج فارس و منطقه عقب‌نشینی کرد تا دوره آمریکا در خاورمیانه آغاز شود.

آمریکا

آمریکا تلاش‌هایش برای نفوذ به خاورمیانه را پس از جنگ جهانی اول و پیروزی در آن سرعت داد اما با وجود حضور بریتانیا و فرانسه در خاورمیانه عرصه چندانی برای بازیگری خود پیدا نکرد. با تضعیف این دو قدرت اروپایی به دنبال جنگ جهانی دوم آمریکا رهبری جهان غرب را در دست گرفت و به نیروی مؤثر در تمام معادلات جهانی بدل شد. در این دوره نظام

خاورمیانه جدید

آمریکا (در حال افول)

نظام دو ستونی نیکسون با پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۹۷۹ از بین رفت اما برای جبران آن شورای همکاری خلیج فارس یک‌سال بعد به سال ۱۹۸۰ تاسیس شد تا ستون نظامی از دست رفته یعنی ایران را مهار و حتی بتواند آن را احیا کند. مساله‌ای که با حمله رژیم بعث عراق به فرماندهی صدام حسین در سال ۱۹۸۰ اجزا شده، جایی که این رژیم تا سال ۱۹۸۸ و پایان جنگ با ایران تحت حمایت مالی، نظامی و اطلاعاتی شوروی همکاری خلیج فارس قرار داشت. پس از این دوره و ناکامی آمریکا در ایجاد سیستمی مطمئن در خاورمیانه اضطراب در سیستم حاکم آمریکا این کشور را به جایی رساند که در سال ۱۹۹۱ و در جریان اشغال کویت توسط عراق مستقیماً وارد منطقه شد و نیروهای صدام را از این کشور اخراج کرد. دستگاه فکری کاخ سفید به دلیل در معرض خطر قرار گرفتن منافع این کشور عصبی شده و به سمت حرکات تهاجمی در خاورمیانه سوق بیشتری پیدا کرد. این کشور در سال ۲۰۰۱ افغانستان و در سال ۲۰۰۲ عراق را اشغال کرد تا بتواند پس از دو دهه بالاخره سیستم مناسب و مطمئن خود را برای حفظ منافع غرب در خاورمیانه ایجاد کند. نتیجه این دو جنگ اما برخلاف پیش‌بینی‌ها ضرر هفت تریلیون دلاری برای آمریکا و در طرف دیگر نفوذ ایران در این دو کشور به‌خصوص عراق بود. رفتارهای عصبی آمریکا در منطقه پس از این دو جنگ نیز ادامه یافت اما دیگر خبری از حملات نظامی گسترده نبود. تقریباً تمام ظرفیت نظامی آمریکا طی دو جنگ افغانستان و عراق تخلیه شده بود. اوج تحرکات نظامی آمریکا پس از این دوره اعزام چند صد نظامی به سوریه و موشک‌باران مناطق و اماکن خالی از سکنه دولت سوریه در سال ۲۰۱۸ بود. این حمله در ۱۴ آوریل ۲۰۱۸ و با استفاده از ۱۰۹ موشک کروز توهاوک صورت پذیرفت. طی این حمله تنها ۹ شهروند سوری شامل سه غیرنظامی و ۶ سرباز مجروح شدند.

رژیم صهیونیستی (تقلاً برای بقا)

ورود رژیم صهیونیستی به لبنان در سال ۱۹۸۲ گرچه با پیروزی همراه بود اما در ادامه با تشکیل حزب الله لبنان برای مبارزه با اشغالگران شکل دیگری به خود گرفت. نیروهای حزب‌الله با جنگ‌های چریکی و حملات شهادت‌طلبانه به نیروهای رژیم صهیونیستی لبنان را به باتلاقی برای تل‌آویو بدل کردند. صهیونیست‌ها به دلیل هزینه‌های بالای اشغال لبنان و تلفات نیروهایشان در سال ۲۰۰۰ به‌طور یکجانبه از جنوب لبنان عقب‌نشینی کردند. این عقب‌نشینی بی سابقه با مبارزه و مقاومت مسلحانه در حالی صورت می‌گرفت که تاکنون هیچ کشور عربی‌ای با اتکا به نیروی نظامی نتوانسته بود از اشغال خاک خود توسط ارتش رژیم صهیونیستی جلوگیری کند یا آن را آزاد کند. همین مساله باعث شد اندیشه مقاومت به فلسطین و مرکز مقاومت آن یعنی غزه کشیده شود. مبارزه مسلحانه در غزه صهیونیست‌ها را مجبور کرد بار دیگر از مواضع خود عقب‌نشینی کنند. این رژیم در سال ۲۰۰۵ غزه را ترک کرد. جنوب لبنان و نوار غزه با مقاومت آزاد شدند اما سطح نبرد در سال‌های بعد ارتقا یافت. جنگ دیگر محدود به سرزمین‌های لبنان و غزه نبود بلکه در نبردهای بعدی این سرزمین‌های اشغالی بودند که مورد حملات موشکی نیروهای مقاومت قرار گرفتند. در جنگ ۳۳ روزه سال ۲۰۰۶ حزب الله لبنان

به‌تازگی این کشور توانسته است سه شناور را در نزدیکی سواحل استان الحدیده توقیف کند. یکی از این شناورها سعودی است. این قدرت‌نمایی یمنی‌ها نشان می‌دهد محاصره دریایی سعودی‌ها علیه این کشور هم به زودی از بین خواهد رفت. عربستان در هفته‌های اخیر با میانجی‌گری عمان مذاکرات غیرمستقیمی را با انصارالله یمن برای صلح انجام داده است و به نظر می‌رسد با اقدام دیروز یمنی‌ها در توقیف سه شناور این مذاکرات سرعت بیشتری بگیرد.

ایران (در حال گسترش حوزه نفوذ)

ایران قبل از انقلاب ۱۹۷۹ در لبنان، عمان و حتی یمن حضور داشت اما حضور بر اساس منافع و دستور کار آمریکا بود. ایران پس از انقلاب تاکنون به تحریم‌های اقتصادی و تسلیحاتی روبه‌رو و حداقل هشت سال را به‌طور مستقیم در جنگ

ترکیه (در حال گسترش حوزه نفوذ)

بی‌ثباتی سیاسی، کودتاهای پی‌درپی، فساد، تورم و عدم دسترسی به لز‌های خارجی به دلیل صادرات پایین از ترکیه کشوری فقیر ساخته بود. در سال ۲۰۰۲ با روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه در آنکارا این کشور توانست ضمن غلبه بر تورم افسارگسیخته این کشور که در سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۰۱ به بالای ۵۰ درصد رسیده و زمینه را برای حذف صفر از پول ملی این کشور و افزایش ارزش آن ایجاد کند. گام‌های بعدی اعضای حزب اسلام‌گرای عدالت و توسعه جذب سرمایه‌گذاری‌های بین‌المللی و کاهش نرخ بیکاری در ترکیه بود. موفقیت‌های خیره‌انگیز تیم اردوغان او را به فکر کشورگشایی و احیای نفوذ ترکیه در حوزه عثمانی انداخت. تفکری که به نوع‌مان گرای معروف شد. اردوغان به کمک قدرت اقتصادی ترکیه نیروهای مسلح این کشور را تقویت و سعی کرد با الگوبرداری ناقص از ایران گروه‌های نظامی خاصی را البته در دو شاخه دینی و قومی تشکیل بدهد. این گروه‌ها در عرصه دینی شامل گروه‌های اخوان المسلمین و حتی تکفیری می‌شدند و در عرصه قومی نیز از پان‌ترکیسم پیروی می‌کردند. این گروه‌ها در سال ۲۰۱۱ و با آغاز بحران موسوم به بهار عربی و نیز آغاز جنگ در سوریه این کشور عربی را به عرصه جنگی فرانگیر تبدیل کردند. گروه‌های نظامی جبهه النصره وابسته به القاعده به عنوان یکی از گروه‌های شبه‌نظامی دینی و نیز گروه نظامی سلطان مراد از جمله گروه‌های پان ترک مورد حمایت آنکارا در سوریه بودند. البته این کشور بخش‌های نظامی دیگری مانند ارتش آزاد و نیز لشکر حمزه را در سوریه ایجاد کرده است که دارای اندیشه‌های ملی‌گرایانه سوری هستند. این گروه‌ها گرچه در جنگ سوریه شکست خوردند و نتوانستند به هدف‌شان یعنی ساقط کردن نظامی سوریه به رهبری بشار اسد برسند اما موفق شدند توانایی‌های ترکیه را به طرف‌های منطقه‌ای و بین‌المللی نشان دهند. ترکیه البته تنها در سوریه شکست نخورد بلکه با سقوط دولت اخوانی مصر به رهبری محمد مرسی در سال ۲۰۱۳ قافیه را در قاهره نیز باخت اما همچنان ترکیه نشان داده علی‌رغم نرسیدن به اهدافش توان پیگیری اهداف جدیدی را دارد.

روسیه (در حال گسترش حوزه نفوذ)

روسیه با فروپاشی شوروی خاورمیانه را ترک کرد و با وقوع بحران سوریه حتی قصد فراموش کردن آن را داشت اما مقاومت نظام سوریه با پشتیبانی ایران این کشور را در سال ۲۰۱۵ و پس از سه دهه بار دیگر به منطقه آورد. روسیه از رهگذر ورود مستقیم نظامی

شوروی

روس‌ها تقریباً در هیچ دوره‌ای به منطقه‌ای که به آب‌های گرم دسترسی داشته مسلط نبوده‌اند، طبیعی است که بر این اساس خاورمیانه نیز هیچ‌گاه در دست امپراتوری روس‌ها قرار نداشته است اما این مساله پس وقوع انقلاب بلشویکی ۱۹۱۷ و پیروزی در جنگ جهانی دوم ۱۹۴۵ تغییر کرد. روس‌ها امپراتوری‌شان را به یک امپراتوری ایدئولوژیک تغییر ماهیت دادند و

